

PSYCHOLOGIA ZEZNAŃ ŚWIADKÓW

Organizację przesłuchiwania świadków regulują przepisy zawarte w dziale V kodeksu postępowania karnego zatytułowanym „Dowody”. W rozdziale 19 znajdują się przepisy ogólne, z których najistotniejsze dla psychologicznej problematyki pracy są:

art. 171 opisujący tryb przesłuchania:

§ 1 - obowiązek zapewnienia swobody wypowiedzi w granicach określonych celem przesłuchania, a następnie zadawanie pytań zmierzających do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi,

§ 2 - prawo zadawania pytań mają, prócz organu przesłuchującego dla stron, obrońców, pełnomocników, biegli. Pytania zadaje się osobie przesłuchiwanej bezpośrednio, chyba że organ przesłuchujący zarządzi inaczej,

§ 3 - przesłuchanie osoby do 15 roku życia w obecności opiekuna,

§ 4 - zakaz zadawania pytań sugerujących odpowiedź,

§ 5 - zakaz wpływania za pomocą przymusu, groźby bezprawnej, stosowania hipnozy lub środków chemicznych lub technicznych mających na celu kontrolę nieświadomej reakcji organizmu osoby przesłuchiwanej,

§ 6 - uchylanie przez organ prowadzący przesłuchanie pytań sugerujących oraz nieistotnych,

§ 7 - zeznania złożone w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi nie stanowią dowodu,

oraz art. 174 głośzący, że dowodu z wyjaśnień oskarżonego lub z zeznań świadka nie wolno zastępować treścią pism, zapisków lub notatek urzędowych.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Świadek jest uczestnikiem postępowania, który w założeniu dostarcza środka dowodowego w postaci zeznań.

Każda osoba wezwana w charakterze świadka ma obowiązek stawić się w miejscu i czasie wskazanym w wezwaniu i złożyć zeznania.

Zeznanie świadka jest jednym z dowodów w sprawie podlegającym generalnie tym samym zasadom oceny, co inne dowody.

Dwa zasadnicze kryteria, jakie sąd bierze pod uwagę w przypadku oceniania wiarygodności świadków jako osobowych źródeł dowodowych, to:

- 1) kryterium zdolności świadka do zeznań ,
- 2) stopnia jego zaangażowania w proces zeznawania.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Zachowanie się człowieka w sytuacji odbierania lub składania zeznań można rozumieć jako uczestnictwo w sytuacji społecznej. Opisem działań ludzkich w takim rozumieniu zajmuje się psychologia społeczna. Ujmuje ona problem komunikacji międzyludzkiej w kategoriach spostrzegania społecznego:

- zachowań niewerbalnych,
- kanałów komunikacji
- różnic płciowych w tym zakresie,
- teorii osobowości,
- teorii atrybucji przyczyn,
- wyobrażeń,
- nastawień,
- stosunków międzyludzkich,
- uprzedzeń,
- umiejętności aktywnego słuchania i innych.

W ten sposób ujawniają się związki psychologii społecznej z prawem, a w szczególności z zagadnieniem przesłuchania świadków.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Jednym z najważniejszych doniesień eksperymentalnej psychologii społecznej w kwestii oceny zeznań jest przecenianie przez sędziów trafności zeznań świadków.

Psychologia sądowa dążąc do usprawniania kryminalistycznego procesu przesłuchania zajmuje się taktyką przesłuchań, tj.:

- metodami przesłuchań,
- rodzajem zadawanych pytań,
- problematyką przesłuchania powtórnego;
- wprowadza również podział świadków ze względu na wiek i związane z nim prawidłowości rozwojowe

oraz

- dostosowuje specyficzne metody przesłuchań do każdej z grup.

Ponadto psychologia sądowa bada efektywność poszczególnych metod przesłuchania.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Psychologiczne koncepcje przesłuchania świadków i analizy zeznań można podzielić na 3 grupy:

- koncentrujące się na osobie świadka,
- koncentrujące się na osobie przesłuchującego,
- ujęcie interakcyjne, traktujące relacje pomiędzy świadkiem a przesłuchującym jako całość sytuacji składania i odbierania zeznań.

Koncentracja na osobie świadka wymaga analizy:

- 1/ Poznawczych uwarunkowań wiarygodności zeznań świadków
- 2/ Podmiotowych i osobowościowych uwarunkowań wiarygodności zeznań świadków

„Głównym problemem w psychologii zeznań świadków, jakim jest ustalenie stopnia wiarygodności zezna, ze szczególnym uwzględnieniem świadków nieletnich, jest rozpatrywany nie tylko na podstawie analizy odpowiedzi świadków, uzyskanych za pomocą określonej techniki pytań, ale również na podstawie analizy ich osobowości oraz motywacji wynikających z określonych sytuacji i układów, w jakich znajdował się świadek w stosunku do przestępcy w okresie dokonywania przez niego przestępstwa.”

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Zeznanie formułuje się w 3 etapach czasowych:

1. Uzyskiwania treści informacyjnych (**spostrzegania**).
2. **Zapamiętywania i przechowywania ich w pamięci.**
3. Relacjonowanie organowi procesowemu, czyli **odtworzenie**

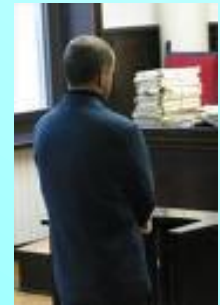
Spostrzeganie – złożony układ procesów, dzięki któremu powstaje u człowieka subiektywny obraz rzeczywistości zwany spostrzeżeniem; występuje ono, gdy odpowiednie bodźce oddziałują na zmysły człowieka.

2 poziomy organizacji percepcji:

- I. Sensoryczno-motoryczny – odebranie, zakodowanie i przetworzenie informacji o obiektywnych właściwościach elementów otoczenia;
- II. Semantyczno-operacyjny – odzwierciedlenie elementów otoczenia i powiązanie informacji z jakimś standardem, dotychczasowym doświadczeniem.

Percepcja zależy od:

- możliwości narządów zmysłu, wieku
- uprzednich doświadczeń jednostki (wyodrębnianie całości od tła),
- płci obserwatora;
- wybiórczości spostrzegania,
- nastawienia obserwatora,

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Na **etapie spostrzegania** wyjaśnić trzeba, czy to co pamięta świadek oparte jest jedynie na wrażeniach czy spostrzeżeniach, na ile spostrzeżenia te zachowują stałość i jaki typ uwagi był kierowany na zdarzenia. Istotne są także właściwości samego świadka, w jakim jest wieku, jak funkcjonują jego zmysły, w tym zwłaszcza wzrok i słuch, czy nie był on pod wpływem działania alkoholu, środków odurzających, leków, działających destrukcyjnie na funkcjonowanie zmysłów i pamięci.

Ważne jest także ustalenie wpływu świadka na sugestie, emocje, poddawanie się stereotypom i uprzedzeniom. Zbadać więc należy, czy te czynniki nie wpływały na proces spostrzegania, wypaczając bądź zniekształcając spostrzeżenia.

Zapamiętywanie i przechowywanie w pamięci.

W następnej kolejności przeanalizować należy etap zapamiętywania i przechowywania spostrzeżonych treści - jakim rodzajem i typem pamięci posługuje się świadek, o jak dużej liczbie szczegółów jest w stanie rozmawiać i czy możliwe jest, by tyle zapamiętał, czy materiał zapamiętany świadek utrwał, np. często rozmawiając o zdarzeniu z innymi osobami, opowiadając przebieg czynu, na ile angażował się emocjonalnie w obserwowane działania.

Relacjonowanie organowi procesowemu, czyli **odtworzenie**

W procesie aktywizacji pamięci - odtwarzaniu – oceniając zeznania należy wziąć pod uwagę, w jakiej formie świadek ma dokonywać przypomnień. Inaczej bowiem oceniać należy zeznania, gdy świadek nie był w stanie reprodukować, ale rozpoznawał czy też odwrotnie.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Czynniki wchodzące w zakres **sytuacji odbierania zeznań** oraz sposobów przesłuchania to:

1. metody przesłuchania,
2. rodzaje zadawanych pytań,
3. charakterystyczne cechy osobowości przesłuchującego,
4. pozawerbalne kanały komunikacji pomiędzy przesłuchującym a przesłuchiwanym.

Sekwencja czynności składających się na przesłuchanie świadka:

1/ etap swobodnej relacji (SR)

2/ etap pytań ukierunkowanych (PU)

Nie występuje na gruncie prawa polskiego (w przeciwieństwie do procesu anglosaskiego) metoda badania krzyżowego polegająca na bezpośrednim zadawaniu pytań osobie przesłuchiwanej, ale w sposób uwypuklający dotychczasowe braki, luki, nieścisłości i niekonsekwencje w wypowiedzi. W metodzie tej, jak podają liczni autorzy, wykorzystuje się różne formy presji i nacisku psychologicznego na przesłuchiwanego.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

W etapie swobodnej relacji zadaje się świadkowi pytania narracyjne typu: „...co Panu (świadkowi) wiadomo w sprawie...” wymagające udzielania odpowiedzi opisowych. Na tym etapie przesłuchujący zobowiązany jest umożliwić świadkowi swobodne wypowiedzanie się w granicach określonych celem przesłuchania. Swobodne wypowiedzenie się oznacza w zasadzie nie przerywane pytaniami, w toku składania zeznań przez przesłuchującego, przekazanie wiadomości o przestępstwie, które świadek posiada.

Właściwe przesłuchanie świadka zaczyna się od zadania pytania, czy świadek wie, w jakim zakresie (przedmiocie) ma złożyć zeznanie i co mu wiadomo w sprawie. Jeżeli świadek nie jest zorientowany w przedmiocie sprawy, przewodniczący powinien naprowadzić go, zadając pytania dodatkowe i pomocnicze

Podczas spontanicznych wypowiedzi przesłuchujący powinien powstrzymać się od zadawania pytań oraz od wypowiedzi na tematy relacjonowane przez świadka

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

W **stadium pytań ukierunkowanych**, w nawiązaniu do dotychczasowych wypowiedzi świadka, zmierza się do uzyskania bardziej dokładnych informacji dotyczących faktów i okoliczności.

W tej fazie przesłuchania zadaje się pytania:

1. **Uzupełniające** - mające na celu usunięcie luk i wzbogacenie treści relacji spontanicznej o informacje istotne dla odtworzenia zdarzenia, a pominięte przez świadka;
2. **Precyzujące** - uszczegółowiające spontaniczne zeznania o dokładniejsze informacje o zdarzeniach, osobach, ich zachowaniach, sytuacjach i rzeczach, o których świadek mówił wcześniej ale w sposób ogólnikowy i niedokładny;
3. **Przypominające** - zmierzające do przypomnienia przesłuchiwanemu okoliczności, o których mógł zapomnieć

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Pytania kontrolne czy weryfikacyjne mogą dotyczyć:

1. Źródła wiadomości świadka o fakcie, o którym zeznaje - czyli odpowiedź na pytanie skąd wie o tym, o czym zeznaje. Może się zdarzyć np, że zeznający świadek może sprawiać wrażenie, że widział zdarzenie na własne oczy, a w rzeczywistości zna je ze słyszenia; od takiego świadka można uzyskać informacje o osobach będących bezpośrednimi świadkami zdarzenia;
2. Okoliczności towarzyszących postrzeżeniu pewnego faktu - informacje dotyczące warunków oświetleniowych, zakłóceń dźwiękowych, odległości, kąta obserwacji, czasu trwania zdarzenia, wielkości przedmiotu, ewentualnych przeszkód terenowych lub ruchowych, funkcjonowania zmysłów świadka;
3. Danych mogących potwierdzić jego zeznania;
4. Danych dotyczących zgromadzonych już środków dowodowych

Z badań eksperymentalnych wynika, że w przypadku zastosowania metody swobodnej relacji liczba odpowiedzi błędnych lub nieścisłych wynosi 10%, podczas gdy przy odbieraniu zeznań techniką pytań ukierunkowanych liczba ta wynosi 25%.

Swobodne zeznania dają relacje mniej kompletne, jednakże najbardziej dokładne, natomiast przez pytania bezpośrednie obniża się stopień dokładności zeznań, a zwiększa się ich kompletność.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

7 „złotych pytań”

- Co (co się stało, na czym polega zdarzenie)?
 - Gdzie (gdzie miało miejsce zdarzenie)?
 - Kiedy (określenie czasu zdarzenia)?
- W jaki sposób (jak doszło do zdarzenia)?
 - Dlaczego (wyjaśnienie motywu)?
 - Jakimi środkami (narzędzia, pomoc)?
 - Kto (kto jest sprawcą, kto jest ofiarą)?

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Pytania powinny być ułożone w logicznej kolejności, winny być krótkie i konkretne powinny być tak sformułowane, aby były zrozumiałe dla przesłuchiwanego.

Zaleca się przesłuchującym, aby unikali zwrotów zawierających negatywny ładunek emocjonalny np. morderstwo, malwersant, donosiciel. Zwraca się też uwagę by nie zadawać pytań o podwójnych lub potrójnych negacjach, gdyż tak sformułowane pytanie wprowadza zaburzenia w komunikacji i łatwo stracić orientację czemu świadek zaprzecza. Nie należy zadawać również pytań kompleksowych, dotyczących więcej niż jednego zagadnienia lub tematu, wymagających więcej niż jednej lub skomplikowanej odpowiedzi. W pytaniach należy również unikać zwrotów z żargonu zawodowego, jak dzień krytyczny, denat, osoba niezidentyfikowana itp.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Główny problem – to wiarygodność zeznań świadków.

Biorąc pod uwagę stosunek osoby do zeznań i ich zgodność z rzeczywistością zeznania mogą być:

- 1/ prawdziwe a niewiarygodne (niezgodne z rzeczywistością) gdy osoba jest przekonana, że mówi prawdę a ta odbiega od rzeczywistości np. na skutek błędnego spostrzegania,
- 2/ prawdziwe i wiarygodne, gdy osoba jest przekonana, że mówi prawdę i jest ona zgodna z rzeczywistością,
- 3/ nieprawdziwe a mimo to wiarygodne, gdy osoba próbuje wprowadzić w błąd a mimo to mówi prawdę zgodną z rzeczywistością (w przysłowiu "pomylił się i prawdę powiedział"),
- 4/ nieprawdziwe i niewiarygodne.

Rodzaje kłamstwa:

1. **Kłamstwo normalne** – świadome wprowadzenie w błąd innych osób nieprawdziwymi wypowiedziami (obrona przed karą, chęć zaimponowania)
2. **Fantazjowanie** – kłamanie nieświadome, występuje najczęściej u dzieci jako mechanizm pozwalający na uzupełnienie tego, czego nie pamięta poprzez treści z wyobrażeń, innych przeżyć, filmów, książek. W przypadku dzieci – możliwość nieodróżniania kłamstwa od fantazji.
3. **Pseudologia fantastica (kłamstwo patologiczne – mitomania)** – chorobliwa tendencja do opowiadania nieprawdziwych historii. Głównym motywem jest chęć imponowania. Mitoman wierzy w to, co mówi.
4. **Konfabulacja** – to wypełnianie luk pamięciowych powstałych w związku z uszkodzeniem CUN (na skutek alkoholizmu, narkomanii, toksykomanii np. wachania, poważnych wypadków i urazów mózgu). Wypowiedziom towarzyszy przekonanie o ich prawdziwości.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Kryteria wiarygodności wg. **U. Undeutscha**:

1. Historia zeznań, tzn. przebieg składania zeznań w aspekcie stałości i zmienności relacjonowania.
2. Właściwości sposobu zeznawania:
 - język wypowiedzi,
 - sprawność wypowiedzi,
 - wewnętrzna spójność wypowiedzi.
3. Poziom rozwoju poszczególnych struktur osobowości i innych cech psychicznych.
4. Motywy składania zeznań, a więc zamiary i dążenia świadka.
5. Cechy zawartości zeznań, tzn. konkretność, stałość, oryginalność, detale.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Jak oceniać wiarygodność zeznania dziecka - ofiary przemocy seksualnej – kryteria **M. Steller**

Dariusz Skowroński Niebieska Linia, nr 5 / 2000

Procedura diagnostyczna przedstawiona poniżej została opracowana na podstawie analizy porównawczej zeznań wiarygodnych i niewiarygodnych w sprawach o molestowanie seksualne dzieci przez **M. Steller**.

Stwierdzenie występowania określonego kryterium w zeznaniu dziecka możliwe jest po szczegółowej analizie jakościowej całości protokołu zeznania. Przedział wiekowy nie został określony szczegółowo. Przyjmuje się, iż granicznym dolnym wiekiem dziecka, kiedy możliwe jest zastosowanie wyróżnionych kryteriów, są cztery lata, ale w dużym stopniu zależy to od indywidualnego poziomu rozwoju poznawczego dziecka.

Na podstawie 24 tys. zeznań świadków w 90% spraw sądy zaakceptowały opinię psychologów co do wiarygodności. W 95% spraw sąd uznał podejrzanych za winnych, kiedy biegli stosowali treściowe kryteria trafności zeznania. W ani jednym przypadku nie pojawiły się później nowe argumenty przemawiające za błędem diagnostycznym. Wyniki zdają się potwierdzać użyteczność tej metody.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Zastosowanie się do instrukcji procedury diagnostycznej pozwala maksymalizować szansę na prawidłową analizę materiału. Do takich "żelaznych" punktów procedury należą następujące czynności:

Po pierwsze, od momentu zgłoszenia zdarzenia o molestowaniu seksualnym, pierwszą osobą przeprowadzającą rozmowę z dzieckiem powinien być diagnosta, przeszkolony pod kątem stosowania treściowych kryteriów trafności zeznania.

Po drugie, z dzieckiem nawiązuje się długi kontakt wstępny, mający na celu zdobycie zaufania, co zwiększa szansę pojawienia się zeznania nieustrukturalizowanego. Należy zatem przeznaczyć odpowiednio długi czas na nawiązanie kontaktu. Sukces na tym etapie procedury zależy od poziomu wiedzy diagnosty o prawidłowościach rozwoju dziecka i umiejętności komunikacyjnych.

Po trzecie, rozmowy z dzieckiem należy rejestrować kamerą video, a przynajmniej na kasecie magnetofonowej. Warunek ten jest konieczny, bo właściwa analiza treściowa dokonywana jest po spotkaniu z dzieckiem, i jej przeprowadzanie polega na szczegółowym badaniu zachowań werbalnych, parawerbalnych i niewerbalnych. Zapisywanie na kartce wypowiedzi świadka niesie ryzyko nieintencjonalnego ich uzupełniania wyrazami nie użytymi przez dziecko, a analiza słowa po słowie jest jednym z najistotniejszych etapów procedury. Kolejną korzyść z zapisu zeznania to uchronienie biegłego przed błędem natychmiastowej interpretacji opartej na pierwszym wrażeniu. Oczywiście rejestracja zeznania wiąże się z koniecznością uzyskania zgody od opiekunów dziecka.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Kryteria ogólne:

1 - struktura logiczna.

Protokół ocenia się pod względem wewnętrznej zgodności logicznej i zwraca szczególną uwagę na wykrywanie rozbieżności w zeznaniu. Jeżeli nie wykryje się wewnętrznych rozbieżności, a całość jest spójna, to kryterium pierwsze należy uznać za spełnione.

2 - zeznanie nieustrukturalizowane.

Oznacza bezładny, skokowy i urywany opis zdarzeń. Sytuacja taka ma miejsce, kiedy dziecko stosuje spontaniczną narrację, podczas której dochodzi do zjawiska inkadencji, czyli nagłego przyływu wspomnień. Wystąpienie drugiego kryterium zależy w pewnym stopniu od dobrego kontaktu wstępnego dziecka z biegłym. Kryterium pierwsze i drugie są wzajemnie powiązane i wymagają całościowej analizy zeznania.

3 - liczba detali.

Detal to informacja szczegółowa dotycząca zachowania, przeżyć i atrybutów osób, przedmiotów lub zdarzeń. Liczba detali podana przez dziecko jest ważnym kryterium odróżniającym zeznania prawdziwe od fałszywych. Ogólna liczba detali w zeznaniu fałszywym jest mniejsza niż w zeznaniu prawdziwym.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Kryteria szczegółowe:

4 - osadzenie kontekstualne.

Wskazuje, na ile opisywane zdarzenia są ujęte w perspektywie czasowej i przestrzennej, jak są powiązane z zewnętrznymi okolicznościami oraz w jaki sposób zostały osadzone w całości życia świadka. Inaczej mówiąc, w jaki sposób dziecko łączy zdarzenie krytyczne z rozkładem dnia, przyzwyczajeniami, typowymi zachowaniami dnia codziennego, np.:

To się wydarzyło, kiedy wracałam do domu, jak zwykle we wtorki, przez centrum handlowe.

On patrzył na mnie tak samo, jak tacy panowie, którzy ciągle stoją pod moim blokiem i gapią się, kiedy wchodzę do klatki.

5 - opisy interakcji.

To przytaczanie wzajemnych interakcji między dzieckiem a sprawcą - ofiara musi podać co najmniej trzy elementy interakcyjne wg schematu akcja - reakcja - akcja. Podanie dwóch elementów na zasadzie akcja - reakcja jest niewystarczające. W zeznaniach niewiarygodnych oczekiwać należy częstszego występowania interakcji dwuelementowych. Poniżej podany został przykład wiarygodnego opisu interakcji trzy- oraz czteroelementowej:

Zawołał mnie w szkole, abym przyszedł do niego do klasy. Ja poszedłem do niego i on zapytał mnie, czy umiem trzymać język za zębami.

Ja błagałam, żeby już przestał mnie obmacywać, ale on robił to dalej i tylko się śmiał, wtedy już nie wytrzymałam i zaczęłam płakać i wyrywać się, i wtedy przestał się śmiać i wykręcił mi rękę.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

6 - odtworzenie rozmów.

Oznacza przytaczanie dialogów *expressis verbis*, kiedy świadek cytuje siebie i inne osoby.

Kolejnym przykładem są bardzo dokładnie odtwarzane rozmowy:

Ten pan mówił: Ty moja kochaneczko, nigdy jeszcze takiej nie miałem. A ja na to: Nie jestem kochaneczką.

Jeżeli w przytoczonych rozmowach pojawia się opis stanów psychicznych świadka i/lub sprawcy, to w istotny sposób wzrasta wiarygodność tego kryterium, np.:

Jak już skończył, to powiedział tak: Dogodziłem ci, co? A ja wtedy: Boję się, że jak się ciocia dowie, to się wścieknie i mnie rozszarpie.

W zeznaniach fałszywych rzadko pojawiają się cytaty oraz opisy stanów psychicznych w formie przytaczania rozmów. Bardzo diagnostyczne i wzmacniające wiarygodność zeznań dziecka jest zjawisko przytaczania przez niego cytatów wraz z opisami stanów, których nie rozumie, ale relacjonuje w wywiadzie, np.: Dlaczego ciągle tak sapiesz?

7 - niespodziewane komplikacje.

To opis zakłóconych lub przerwanych biegów zdarzeń, podczas których krytyczny moment ma miejsce w kontekście innego zdarzenia, komplikującego jego realizację. egzemplifikacja tego kryterium: I jak zadzwonił telefon, to zerwał się, bo chyba myślał, że to domofon.

8 - detale niezwykle.

Pewne szczegóły będące swego rodzaju kuriozum, trudne są do przewidzenia w kontekście zdarzenia wykorzystania seksualnego. Są to osobliwości, których trudno oczekiwać. Mimo jednak swojej dziwności są one realistyczne, możliwe do zaistnienia w rzeczywistości, np.:

Miał takie długie włosy w nosie, że aż mnie to łaskotało.

Powiedział, że spermę wysłał gdzieś do laboratorium, do analizy.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

9 - detale zbyteczne.

Dziecko podać może szczegóły, które nie są istotne, jeżeli chodzi o oskarżenie sprawcy. Są one zbędne, nic nie wnoszą do meritum sprawy. Przykład: Wszedł do łóżka, był całkowicie nagi, oprócz skarpetek, i dobrał się do mnie. Kazał mi dotykać swojego członka i jednocześnie grał na komputerze w taką grę. To była taka platformówka, gdzie trzeba zabierać dolary po drodze. Detale zbyteczne mogą pojawić się łącznie z kryterium opisów interakcji, kiedy wtręty ukazują całą sekwencję zdarzeń. Zauważono, iż osoby fałszujące zeznania z reguły nie podają detali tego typu.

10 - detale nie rozumiane.

Pojawiają się w sytuacji, kiedy świadek - dziecko, mówi o czymś, czego nie rozumie i nie zna istoty zjawiska, ale możliwe jest dokonanie prawidłowej interpretacji z punktu widzenia biegłego, np.:

On szorował mi zęby swoim językiem.

On robił pompki na moim brzuchu.

Tata mi pokazuje siusiaka, bo mama ma obciętego siusiaka.

Wystąpienie tego kryterium w bardzo istotny sposób potwierdza wiarygodność zeznania. I im młodsze dziecko jest autorem wypowiedzi, tym wiarygodność jest większa.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

11 - odniesienia do związków z innymi osobami.

Takie odniesienia muszą mieć miejsce w kontekście zachowań seksualnych świadka i/lub sprawcy w czasie aktu wykorzystania, np.:

Ja to robiłem już z innymi i im było dobrze, a ty płaczesz. Tak później powiedział.

Moja siostra nie protestowała, jak jej kazał udawać pieska i lizać jego członka, ale ja nie mogłam się przemóc.

Był znany z tego, że zapraszał chłopców do siebie. No i mi też na przerwie powiedział, że mam przyjść do niego.

12 - opisy własnych stanów psychicznych.

Takie opisy należy rozpatrywać w kontekście wieku świadka. Im młodsze dziecko, tym większe znaczenie tego kryterium, dlatego u małych dzieci nawet proste sformułowania, takie jak np. "bałem się, płakałem, nie chciałem, itd. " wskazują na jego wystąpienie. U dzieci starszych takie sformułowania są niewystarczające, ważniejszy staje się rozwój stanów emocjonalnych w aspekcie dynamicznym. Chodzi tu o proces emocjonalny, mający swoją dynamikę i etapowość:

Na początku, jak przychodził do mojego pokoju, to myślałam, że zrobi mi dziecko, ale po kilku miesiącach już byłam pewna, że on musi być bezpłodny, bo ciągle miałam miesiączki.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

13 - opisy stanów psychicznych sprawcy.

Świadek wnioskuję o stanie emocjonalnym sprawcy na podstawie zachowania i stanu fizjologicznego tego drugiego, np.:

Musiał być chyba zły, że mu się wyrwałam, bo krzyczał za mną, że jestem k... i że i tak mnie jeszcze dopadnie.

Był napalony, bo był czerwony jak burak.

Kryteria motywacyjne: Kryteria motywacyjne należy traktować najostrożniej, niemniej są one dodatkowym źródłem informacji wskazującym na wiarygodność zeznania. W spornych i kontrowersyjnych sprawach wystąpienie kryteriów motywacyjnych może wręcz być rozstrzygającym momentem w orzekaniu biegłego. Dlatego powinno się do nich podchodzić ostrożnie, uważnie i skrupulatnie.

14 - korekty spontaniczne.

Jeżeli świadek w trakcie zeznań sam, bez pytania, koryguje i zmienia zeznanie, jest bardziej wiarygodny, ponieważ świadkowie w trakcie relacjonowania zdarzeń podlegają silnym emocjom, dlatego nie przypominają sobie ich linearnie, lecz fragmentarycznie. Podają najpierw najważniejsze elementy, a dopiero w drugiej kolejności uzupełniają szczegóły. Jednoczesne aktywowanie procesów spostrzegania i przypominania może być nieznacznie utrudnione, stąd korekta zeznania jest usprawiedliwiona. Takie korekty uznaje się za spontaniczne, jeżeli świadek dobrowolnie, nie naprowadzany, koryguje zeznanie, np.:

To było na skórzanym fotelu, nie, wtedy to było w łóżku. Fotel to był inny dzień.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

15 - stwierdzenie braku pamięci.

Wszystkie uwagi poczynione w kontekście kryterium poprzedniego również odnoszą się do kryterium omawianego obecnie. Zatem musi to być zjawisko całkowicie spontaniczne i w żaden sposób nie sugerowane przez drugą osobę. Nie może to być odpowiedź na czyjeś pytanie, np.: Najczęściej rozbierał się, idąc ze mną do łóżka, ale już tyle razy mnie miał, że nie pamiętam, kiedy był ubrany, a kiedy nie.

Nie pamiętam, jak to się działo, że zawsze tata najpierw obmacywał brata, a później mnie.

16 - wątpliwości wobec własnych zeznań.

Pojawienie się wątpliwości wzmacnia wiarygodność świadka, ponieważ wskazuje na aktywny proces przypominania, dziejący się zgodnie z prawidłowościami psychologii poznawczej. Warunkiem jest spontaniczność pojawienia się takiej reakcji, np.: Niech się pan nie gniewa, ale ja chyba coś poplątałam, kiedy mówiłam o jego spodniach.

Nie wiem dokładnie, sam dokładnie nie jestem pewien, czy on trzymał mnie za szyję, czy za kołnierz, chociaż powiedziałem wcześniej, że za szyję.

17 - samoobwinianie.

Samoobwinianie przez dziecko wystąpić musi jedynie jako spontaniczna reakcja, a nie implikowana przez rozmówcę, np.:

Gdybym wtedy nie przyszła w tej żółtej spódniczce, to by mnie zostawił w spokoju.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

18 - przebaczenie sprawcy.

Związane jest z sytuacją, kiedy świadek przebacza i/lub usprawiedliwia sprawcę czynu wykorzystania. W swojej relacji szuka argumentów wyjaśniających motywy działania sprawcy, które mają poprawić jego wizerunek w oczach otoczenia. Przykład:

W sumie to nie był taki zły. Po prostu za to, że mnie ciągle bronił przed bratem, to chciał, abym mu się odwdzięczyła. Po prostu powiedział mi, co chce ode mnie jako zapłatę.

Wystąpienie kryteriów motywacyjnych wzmacnia wiarygodność zeznania. W potocznie funkcjonującym schemacie wiarygodnego świadka poprawianie, przyznawanie się do braku pamięci, zaprzeczanie samemu sobie, wątplenie w to, co się mówi, przenoszenie winy na siebie, wreszcie przebaczenie i usprawiedliwienie czynu sprawcy, równa się podważaniu swojej wiarygodności. Stąd można wysnuć wniosek, iż osoby fałszujące zeznania będą skrupulatnie unikać tego typu reakcji, tworząc potoczny wizerunek osoby "superwiarygodnej". Dlatego w zeznaniach niewiarygodnych kryteria motywacyjne będą pojawiać się o wiele rzadziej niż w zeznaniach opartych na prawdziwych doświadczeniach świadka.

19 - detale charakterystyczne dla przestępstwa.

To kryterium odnosi się do elementów danego, konkretnego naruszenia prawa. Zostaje ono uznane w sytuacji, kiedy empiryczne odkrycia pochodzące ze śledztwa zazębiają się ze zidentyfikowanymi kryteriami treściowymi. Progresja zdarzeń w trwałym kazirodczym związku będzie przewidywana w odmienny sposób niż scenariusz wydarzeń związanych z jednostkowym aktem przemocy seksualnej z osobą obcą. Jeżeli dziecko opisuje zdarzenia w sposób, który profesjonaliści uznają za charakterystyczny dla pewnej, konkretnej formy przestępstwa, to kryterium to zostaje zaliczone. Wiarygodność jest oceniana na podstawie liczby kryteriów możliwych do zidentyfikowania w protokole zeznania oraz stopnia ich nasilenia, czyli jak często i z jaką wyrazistością kryteria te występują. Ale nie sama liczba zidentyfikowanych kategorii przesądza o wiarygodności i stosowane tu zasady nie mają sformalizowanego charakteru. Różne kryteria odgrywają różną rolę w szacowaniu, dlatego analiza jakościowa ma decydujące znaczenie w orzekaniu o stopniu prawdziwości zeznania. Istnieją jednak pewne podstawowe założenia co do liczby kryteriów. Nie wszystkie one muszą wystąpić w zeznaniu, istnieje jednak określone minimum: struktura logiczna, odpowiednia liczba detali, osadzenie kontekstualne i opisy interakcji.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Psychiatra i psycholog **H. Szewczyk** oraz psycholog **E. Littmann** z berlińskiej kliniki uniwersyteckiej Charite są autorami innego systemu oceny zeznań.

Oparty on jest na empirycznych badaniach nieletnich świadków, a także nieletnich sprawców przestępstw kryminalnych.

Autorzy ci wymieniają siedem kryteriów oceniania:

1. Ocena okresu poprzedzającego zeznania:
 - a) motywy składania zeznania,
 - b) geneza zeznania (źródło wiadomości o zdarzeniu).
2. Zachowanie w czasie zeznania, bez uwzględnienia jego treści - zachowania niewerbalne podczas zeznawania (gestykulacja, mimika, itp.).
3. Zachowanie związane z zeznawaniem:
 - a) środki opisu zdarzenia,
 - b) zachowanie wobec ujawnienia sprzeczności,
 - c) emocjonalna podbudowa sposobu zeznawania.
4. Ocena sposobu odtwarzania przez świadka:
 - a) styl reprodukcji (sugestywność),
 - b) pewność (stanowczość) w przypominaniu sobie.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

5. Konstrukcja zeznania:

- a) samorzutne wprowadzanie poprawek i uzupełnień,
- b) samoobwinianie się w zeznaniu,

6. Wewnętrzna budowa zeznania:

- a) liczba szczegółów w zeznaniu,
- b) stopień zbieżności opisu z obiektywną rzeczywistością,
- c) zdolność odtworzenia własnych przeżyć fizycznych i psychicznych.

7. Wewnętrzna zawartość treściowa:

- a) stałość zeznania,
- b) kompletność zeznania,
- c) ostrożność zeznania.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Wymieniając szereg wskaźników w zakresie przyjętych kryteriów oceny, **G. Kohnken** wskazuje na charakterystyczne zaburzenia w treści i sposobie wypowiedzi świadków zeznających nieuczciwie. I tak np. w zeznaniach nieuczciwych świadkowie nadużywają opisów szczegółów zdarzenia lub też całkowicie ich unikają, stosując tzw. nadgeneralizację (stwierdzenia typu „wszędzie”, „wszyscy”, „zawsze”).

W zeznaniach nieuczciwych większa jest tzw. latencja czasu, czyli upływ czasu pomiędzy pytaniem a odpowiedzią świadka. W zależności od stanu emocjonalnego świadka zmienia się tempo jego mówienia, wysokość głosu, ekspresja wypowiedzi. W zakresie ekspresji niewerbalnej wskaźnikami oceny są między innymi zdolność do utrzymania kontaktu wzrokowego z przesłuchującym, kontrolowanie mimiki, kontrolowanie gestykulacji, ruchy ciała, rozszerzenie źrenic.

Koncepcja ta stanowi interesującą próbę połączenia analizy stricte psychologicznej z metodami kryminalistycznymi.

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Niewerbalne zachowanie w trakcie przesłuchania.

Ludzie niekiedy nadają tak zwane mieszane komunikaty, to znaczy ich zachowanie zdaje się nie pasować do treści ich wypowiedzi. Czasem treść werbalna nie ujawnia nic niezwykłego, lecz niewerbalne zachowanie sugeruje, że rozmówca czuje się nieswojo. Badania wykazały, że jeśli zachowanie werbalne i zachowanie niewerbalne nie pasują do siebie, to zachowanie niewerbalne jest zwykle bardziej trafnym wskaźnikiem prawdziwego stanu emocjonalnego danej osoby niż komunikacja werbalna. Tak więc kiedy treść wypowiedzi jest niezgodna z przekazem niewerbalnym, uzasadnione jest badanie sytuacji i podjęcie próby ustalenia, dlaczego świadek czuje niepokój.

Przyczyną, dla której zachowanie niewerbalne daje największy wgląd w stan emocjonalny danej osoby, jest to, że jednostki mają mniejszą zdolność kontrolowania różnych aspektów swego zachowania niewerbalnego niż wysyłanych przez siebie komunikatów werbalnych

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Przy analizie bierze się pod uwagę następujące **zachowania niewerbalne**:

I. Cechy wokalne:

1. Zaburzenia mowy „ach” (ykanie): używanie słowa „ach”.
2. Zaburzenia mowy „nie-ach”: powtarzanie słowa i/lub zdania, dokonywanie zmian w zdaniu, tworzenie zdań niepełnych (niedokończonych), przejęzyczenia itp.
3. Wysokość głosu: zmiany wysokość głosu, takie jak podniesienie lub obniżenie wysokości głosu.
4. Szybkość (tempo) mowy: liczba słów wypowiedzianych w określonym czasie.
5. Okres latencji: okres milczenia między pytaniem i odpowiedzią.

II. Cechy twarzy:

1. Spojrzenie: patrzenie partnerowi w twarz podczas rozmowy.
2. Uśmiech: uśmiechanie się i śmiech.

III. Ruchy:

1. Automanipulacja: drapanie się w głowę, nadgarstki, itp.
2. Ruch rąk i dłoni: funkcjonalne ruchy dłoni i całych rąk mające na celu modyfikowanie i/lub uzupełnianie tego, co komunikuje się werbalnie (gesty), lub niefunkcjonalne ruchy dłoni i rąk, w tym delikatne ruchy dłoni, palców, itp. (ruchy dłoni/palców).
3. Ruchy nóg i stóp: poruszanie nogami i stopami.
4. Ruchy głowy: kiwanie głową i kręcenie głową.
5. Ruchy tułowia, poruszanie tułowiem (któremu zwykle towarzyszą ruchy głowy).
6. Zmienianie pozycji: ruchy wykonywane w celu zmiany pozycji ciała podczas siedzenia (którym zwykle towarzyszą ruchy tułowia i stóp/nóg).

PSYCHOLOGIA KRYMINALISTYCZNA

Dokładne przyjrzenie się im pozwala odkryć **dwa** rzeczywiste wskaźniki oszukiwania:

1/ kłamcy zwykle rzadziej poruszają dłońmi, rękami, stopami i nogami niż osoby mówiące prawdę

2/ kłamcy wykonują mniej subtelnych, niefunkcjonalnych ruchów dłoni i palców.

Znajomość tajników niewerbalnych oznak oszukiwania może być pomocna przy ocenie wiarygodności, ale nie należy ich mitologizować. Sama znajomość mowy ciała nie może zastępować rzetelnej oceny wypowiedzi świadka, nie może także stanowić jedynej, a nawet głównego kryterium oceny ich wiarygodności. Z punktu widzenia kryminalistyki wiedzę tę należy traktować ciągle jeszcze z dystansem i dużą ostrożnością, nie negując jej nieznaczej, ale jednak przydatnej roli w postępowaniu Karnym.

